

Turvallisuus ja ikuinen ydinaserauha — muutos uhka-kuvien hierarkiassa

ALPO RUSI

ABSTRACT

Security and nuclear peace — change in the hierarchy of threat images

The 1980s have witnessed a major development in security research. This article discusses changes in security thinking beyond the Cold War system. The threat of major ecological problems in particular is changing the hierarchy of threat images. Although nuclear weapons created “nuclear peace”, ecological problems are creating destabilization, ecological refugees and even new disputes between the North and the South. There is a need to develop new models of security — although “in order to have peace one has to know war”. The increase in ecological interdependence is a fact which will have an impact on security thinking in the 1990s. The threat of an ecological catastrophe is superseding the threat of a nuclear catastrophe at the top of the hierarchy of threat images. International security interests must be better taken into account in national security strategies. This paper makes the argument that the developed nations should re-evaluate their development aid policies to better cope with ecological challenges.

“Ihmiskunta on kohdannut kaksi muita uhkaavampaa vaaraa. Toinen muodostuu, ei vain ydinsodan, vaan minkä tahansa teollistuneiden valtioiden välisen suursodan mahdollisuudesta. Toinen puolestaan muodostuu teollistuneiden maiden ja ylikansoituksen luonnolle aiheuttamista ekologisista rasituksista. Molemmat uhkat ovat suhteellisen uusia, eikä niiden ratkaisuja voida etsiä historian opetuksista. Molempiin uhkiin olisi ratkaisut kuitenkin löydettävä viipymättä”. George Kennan

Johdanto

Kansainvälisen järjestelmän monimutkaistuminen on seurannut rauhanomaisen kanssakäymisen vahvistumista. Samalla monet perinteisiä uskomuksia horjuttavat tapahtumat seuraavat toisiaan. Neuvostoliiton lähes ehdoitta tapahtunut vetäytyminen Afganistanista horjuttaa käsityksiä Venäjän muuttamattomuudesta; suurvaltojen vahvistunut yhteistyö

ja etenkin aseidenriisunnan alkaminen romuttaa käsityksiä kaksinapaisen turvallisuusjärjestyksen ikuisuudesta; otsonikato ja kasvihuoneilmiö romuttavat lopulta ehkä käsityksiä siitä, mitkä ilmiöt ovat ihmiskunnan suurimpia uhkia 21. vuosisadalla. Ydinaserauhasta on tullut ikuinen, koko ihmiskuntaa niinkään koskeva ekologinen turvallisuus on riistäytymässä hallinnasta.¹

Tässä artikkelissa pyritään kartoittamaan turvallisuusajattelun murrosta kiinnittämällä huomiota uhkakuvien hierarkian muuttumiseen. Kysymystä voidaan tietenkin tarkastella myös niin, että uhkakuvien määrässä on yksinkertaisesti tapahtumassa kasvua. Tämä viittaisi siihen, että turvallisuus olisi

¹ Käsite “ydinaserauha” tulee Robert Jervisiltä, jonka mukaan ydinasepelote on taannut — jos ei yleistä vakautta — niin ainakin “ydinaseruhan”. Robert Jervis, *The Political Effects of Nuclear Weapons*. *International Security*, vol 13, No 2, Fall, 81—90.

aiempaa enemmän uhattuna. Viime vuosina on kansainvälisen politiikan tutkimuksessa havahduttu muotoilemaan jälleen päättäväisemmin uutta tai vaihtoehtoista turvallisuuskäsitettä. Väkivallan käytölle — ja siten voimapolitiikan rautaiselle laille — on haettu funktionaalista vaihtoehtoa. Tällainen lähestymistapa on läheistä sukua perinteiselle rauhantutkimukselle.

On esitetty että pitemmällä aikavälillä kyse kansainvälisessä järjestelmässä olisi siirtymisestä sodan järjestelmästä rauhan järjestelmään (Stephenson 1988).

Tässä artikkelissa pyritään osoittamaan, että kyse on ainakin turvallisuusajattelun murroksesta, jossa leimallisena ominaisuutena on uhkakuvien hierarkiassa tapahtuva muutos. Kansainvälisen turvallisuuden kannalta uhkakuvien luotettava tunnistus on keskeistä (Jervis 1988, 675—700). Mikäli toisen maailmansodan jälkeistä aikaa on leimannut ydinasetuhon uhka, on käsillä siirtyminen aikaan, jota luonnehtii ekokatastrofin uhka. Molemmat uhkat ovat globaalistaneet maailmankuvaamme. Kansallisen ja sotilaallisen turvallisuuden näkökulma antaa tilaa monitasoisemmalle turvallisuuskäsitykselle.²

John Muellerin mukaan toisen maailmansodan jälkeistä aikaa voidaan kutsua “yleisen vakauden” ajanjaksoksi (Mueller 1988). Tämä on seurausta pitemmällä aikavälillä vaikuttaneista, lähinnä rakenteellisista tekijöistä. Kaksi maailmansotaa tarvittiin osoittamaan teollistuneelle maailmalle, että sodankäynnin välineet olivat muuttuneet siinä määrin tuhoisiksi, että niiden “järkevä” käyttö oli mahdotonta. Mutta sodattomuuteen siirtyminen on tapahtunut kompastellen ja ihmiskunnan olemassaoloa uhkaavat muunlaiset prosessit ovat riistäyty-mässä hallinnasta.

Ydinaserauha — ja ydinsodan uhka — jäädytti kansainvälisen politiikan uhkakuvahierarkian. Samalla syntyi ristiriitainen asioiden yhdistämistästrategia: ympäristön suojelu liitettiin aseriisunnan alueilla saavutettaviin edistysaskeliin. Yhteinen turvallisuus oli käsitteellinen innovaatio aseidenriisuntastrategiaa varten. Vuonna 1982 valmistunut Palme-komission arvokas yhteisen turvallisuuden

ohjelma oli perustunut perinteiseen uhkakuvahierarkiaan; se oli ilmestyessään sekä aikaansa edellä että konservatiivinen.³

Olisi kuitenkin naiviutta kuvitella, että valtiot lakkaisivat vahvistamasta omaa turvallisuuttaan — ja välillisesti lisäämästä muiden turvattomuuden tunnetta — esimerkiksi ekokatastrofin estämiseen suuntautuvan yhteisen turvallisuusajattelun hyväksi. Pikemminkin voi aluksi käydä niin, että kansallinen itsekkyyksyys saa yhä pelkistetympiä muotoja. Valtiot suuntautuvat yhteistyöhön lähinnä pakon sanelemina, tulevaisuudessa valtioiden selviytymisstrategia on tosin keskeisesti järjestelmän rakenteellisten muutosten sanelema. Valtioiden yhteistyökyky on niiden voimakapasiteetissa aiempaa enemmän avainasemassa. Kansainvälisen järjestelmän monimutkaistumisen seurauksena myös kansainvälisen turvallisuuden uhkat ovat lisääntyneet nopeammin kuin niiden ratkaisemiseen käytettävissä olevia keinoja on ehditty kehittää (Casteiger 1985).

Ydinaserauhan peruspiirteet

Toisen maailmansodan jälkeen muodostunut jäykkä kaksinaapainen turvallisuusjärjestys on rapautunut lähinnä syklisenä prosessina. Tosin järjestyksen perustekijät ovat säilyneet. Näitä tekijöitä nimitetään tässä esityksessä *kylmän sodan systeemiseksi rakenteeksi*. Tämän rakenteen keskeisin tunnusmerkki on, että valtiot ovat siinä joko toistensa liittolaisia tai vihollisia. Järjestelmässä osapuolten toisistaan muodostamat vihollis- ja uhkakuvat ovat juurtuneet syväälle. Sota on korvattu — koska se olisi tuhonnut järjestelmän kaikki osapuolet — jatkuvasti kiihdytetyllä asevarustelulla. Tätä ongelmaa on pyritty analysoimaan mm. vangin ongelmaksi (Prisoner's Dilemma) käsitteellistetyn peliteorian avulla.⁴ Tällöin on kysytty, ovatko suurvallat tuomitut

³ Ks. *Common Security. A Blueprint for Survival*. By the Independent Commission on Disarmament and Security Issues. Simon and Schuster. New York 1982, 1—13. Yhteisen turvallisuuden doktriinista, ks. 138—176, jossa luonnostellaan asevaraisen turvallisuusajattelun vaihtoehtoa.

⁴ Vangin dilemmasta, ks. Anatol Rapoport and Albert Chammah: *Prisoners Dilemma*. University of Michigan Press. Ann Arbor 1965. Yhteenvetona turvallisuusdilemmasta asevarustelun kiihdyttäjänä, ks. Bruce Russett and Harvey Starr: *World Politics* W.H. Freeman and Co. New York 1985, 2n ed, 344—347. Viholliskuvat eivät ole vastakkainasettelun synny. Ne voivat kuitenkin joko lieventää tai kärjistää konfliktia, etenkin kriisin yhteydessä. Ks. Gottfried Niedhardt, “Western Attitudes Towards the Soviet Union: Perceptions and Misperceptions”. Teoksessa Michael D. Intriligator and Hans-Adolf Jacobsen: *East-West Conflict. Elite Perceptions and Political Options*. Westview Press, Boulder, Colorado 1988, 5—18.

² Turvallisuusajattelun laajentumisella tässä artikkelissa tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan kansallista turvallisuutta on tarkasteltava ydinaserauhan aikakaudella sotilaallisen näkökulman ohella myös taloudelliselta ja ideologis-poliittiselta näkökulmasta. Paul Kennedy osoitti teoksessaan *The Rise and Fall of the Great Powers*, että enemmän tai myöhemmin menestyvän valtion on oltava nimenomaan taloudellisesti ja ideologisesti voimakas toimija kansainvälisessä järjestelmässä. Kennedy, Random House, New York 1988, 539.

ikuiseen varustelukilpailuun? On kuitenkin ilmeistä, että kylmän sodan systeemisessä perustassa on tapahtumassa — ehkäpä ensimmäistä kertaa rakenteen syntymisen jälkeen — monitasoista rapautumista. Ainakin asevarustelukierteessä on käsillä — eräiden asejärjestelmien kohdalla — poliittinen viive.

Ydinaseiden aikakaudella voimien tasapainosta muodostui kauhun tasapaino. 1960-luvulta lähtien, jolloin usko rajoitetun ydinsodan käyttökelpoisuuteen alkoi hälvetä, ovat suurvallat tavoitelleet keskeisimpien valtioiden yhteisymmärrystä — konserttia — jolla turvattaisiin vakauden perusta. Presidentti Richard Nixonin Kiinan vierailu 1972 muodosti käännekohdan; vierailu mursi nimenomaan kauhun tasapainoa ja loi lähtökohdat moninapaiselle kansainväliselle järjestykselle, jossa diplomatiasta tuli sotilaallista valmiutta ehkäpä jonkin verran tärkeämpi vakautta ylläpitävä tekijä (Ambrose 1980, 313—314).

Kylmän sodan systeemisen rapautumisen alku ajoittuu Kuuban kriisin ratkaisuhetkiin vuonna 1962. Soveltamalla "hiipivän determinismin" näkökulmaa Richard Lebow on katsonut, että mikäli kriisi olisi eskaloitunut sodaksi, siitä olisi tullut lähes varmasti täysimittainen ydinaseyhteinotto. Sen syytä olisi pitänyt etsiä yli kaksi vuosikymmentä jatkuneesta kylmän sodan ilmiökentästä. Ideologia, ydinasevarustelu, suurvaltakamppailu vaikutusalueista sekä sisäpoliittiset paineet voiman osoittamiseen olisivat olleet puhjenneen sodan selitystekijöitä. Näin kolmas maailmansota — jollaiseksi yhteinotto olisi väistämättä laajentunut — olisi saatu näyttämään yhtä väistämättömältä kuin kaksi sitä edeltänyttä maailmansotaa (Lebow 1981, 3). Kuuban kriisin seurauksena ydinase alkoi vakiinnuttaa paikkansa sotilaallisessa strategiassa; se oli vain pelote, jotta sitä ei koskaan tarvitsisi käyttää (esim. Cohen 1986).

Mutta ydinaseiden rajoitettua käyttöä koskevaa keskustelua sinänsä Kuuban kriisikään ei kyennyt lopettamaan. Vaikka suurvaltajohtajat totesivat syksyllä yhteisessä tiedonannossaan, ettei ydinasein käytävää sotaa voi voittaa, eikä sitä tule käydä, ydinase ei ole vain suurvaltojen ase. Bernard Brodie totesi 1946 ydinaseista kaksi perusominaisuutta: ase sinänsä on olemassa (pysyvästi) ja sen tuhovoima on hallitsematon (lainattu, Jervis 1979). Kysymys on siitä, pystytäänkö monimutkaistuvassa turvallisuusjärjestyksessä ydinaserauha turvaamaan ikuisesti.

Samaan aikaan alemman tason sotilaalliset konfliktit ovat lisääntyneet, vaikka 1980-luvun lopulla

syntyikin vaikutelma, että alueelliset konfliktit oli saatu pääosin hallintaan. Mutta esimerkiksi Afganistanin konflikti tulee jatkumaan vielä vuosia, eikä sen lopputulosta ole millään tavoin ennustettavissa. Jo 1960-luvulla todettiin, että ydinaserauha saattaa edistää tavanomaisin asein käytäviä yhteenottoja ja varustautumista. 1980-luvun puoleen väliin saakka tämä kehitys näytti väijäämättömältä (vrt. Jervis 1988).

Viime kädessä ydinaseiden merkitystä kansainvälisen järjestelmän vakauden varmistajana ei voida tietenkään todistaa. Tämä on johtanut esimerkiksi johtopäätökseen, että saavutetun "yleisen vakauden" syyt ovat laajemmista historiallisissa prosesseissa: eräänlaisessa ihmiskunnan "kyllyäytymisessä" ikuiseen sodankäyntiin. "Sotaan varustautumisen havaitaan tarpeettomaksi ja viime kädessä jätettömäksi turvallisuusajatteluksi" (Mueller 1988). Vaikka tämä väite olisi tosi, se on samalla myös toiveajattelua, johon kansainvälistä kanssakäymistä ei voida rakentaa.

Asevarustelu ja kriisit ovat epäilemättä toimineet ainakin osittain sotien funktionaalisina korvikkeina ydinaserauhan aikakaudella. Silti sotien syiden moninaisuus toimii pysyvänä varoituksena, ettei rauha ole koskaan muuta kuin väliaikainen järjestys. Viime kädessä sodat ovat syttyneet, kun ei enää ole uskottu rauhan säilymiseen. Harvoin sodat sytyvät sotilaallisten laskelmien seurauksena. Aseidenriisunnasta olisikin luotava pysyvä, rakenteellinen osa turvallisuusjärjestyksestä, koska näin vahvistetaan yleistä uskomusta siitä, että ennen muuta suurvaltasuhteet voidaan hallita rauhanomaisesti. Kuten Robert Jervis toteaa, "aseriisuntasopimusten päättämiseksi on kontrolloida odotuksiamme ja uskomuksiamme, ei niinkään aseitamme. Kohtaloammehan eivät määrää jälkimmäiset, vaan edelliset tekijät" (Jervis 1985, 34).

Kaksinapaisuudesta moninapaisuuteen

Ensimmäisen maailmansodan päättymisestä lähtien kansainvälinen turvallisuusjärjestys on perustunut valtio-toimijoiden varaiseen yhteistyöajatteluun, vaikka tätä seikkaa on ehkä vaikea uskoa. Silti kansainvälisessä järjestelmässä on ollut leimallisesti enemmän konflikteja kuin yhteistyötä. Paradoksaalista on sinänsä, että vuotta 1914 edeltänyttä järjestystä luonnehdittiin ylikansalliseksi yhteisöksi, jossa vallitsi korkea vuorovaikutusaste kulttuurin, talouden ja politiikan alueilla; kahden suurvaltan globaali kamppailu oli vasta orastamassa — pysyvää sotilaallisen konfliktin aiheuttajaa ei ollut

olemassa (ks. Aron 1962, 105).

YK on ollut kollektiivisen turvallisuusajattelun symboli; se muistuttaa niistä arvoista, joiden toteutumiseen kansainvälisessä järjestelmässä tulee pyrkiä, vaikka käytettävissä olevien keinojen osalta ei yhteisymmärrystä saavutettaisikaan (Bull 1977, 259—260). Mutta YK ei muodosta kansainvälistä turvallisuusjärjestystä. Sen aseman vahvistuminen lisäisi kylläkin vakautta.

Valtio-keskeinen kansainvälinen järjestelmä — ja siihen nojautuva kaksinapainen järjestys — on evoluutioissa. On ennustettu että tämä kehitys johtaa uuden “keskiajan” syntymiseen. Nimitystä on perusteltu sillä, että kansallisvaltioiden sijaan syntyy sekulääri kansainvälistymisen “yli-ideologia”, jota voitaisiin verrata keskiaikaiseen länsimais-kristilliseen “maailmanyhteisöön”. Siinä järjestyksessä valtioiden johtajat olivat Rooman kirkon palvelijoita. Nyt syntymässä olevan maailmanyhteisön rakenne olisi monimutkaisempi, mutta siitä huolimatta se täyttäisi eräitä keskeisiä yhteisöllisiä tuntomerkkejä. Uudesta maailmanyhteisöstä kieliävät *prima facie* seuraavat viisi kehitysilmiötä.

(1) Alueellisen integraation syveneminen

Integraatio on liittynyt keskeisesti Eurooppaliikkeen kehittymiseen. Paljolti kysymys on ollut siitä, voiko Eurooppaliike (valtioiden liittymä, joka luu mielikuvan syntymässä olevasta suurvallasta) ylittää perinteisen voimapolitiikan, vai onko kyse uudesta sotilaallis-poliittisesta suurvallasta. Toteutuko Eurooppaliikkeen erään perustaja, Jean Monnetin toivomus, että integraatiosta tulisi kestävä tie rauhaan? Mikäli Euroopan integraatio kehittyisi uudenlaiseksi “suurvaltayhteisöksi”, se ei ilmeisestikään ratkaisisi turvallisuusongelmaa muuta kuin siihen osallistuvien valtioiden kesken. Euroopan yhteisö on integraali osa laajempaa Euro-Atlanttista turvallisuusyhteisöä, jonka sisäinen työnjako ja vastuunkanto voi muuttua, mutta lyhyemmällä aikavälillä tuskin olennaisesti liittoutumaa heikentää.⁵

⁵ Esim. Lord Gladwyn, “World Order and the Nation-State”. Teoksessa Stanley Hoffman (ed): *Conditions of World Order*. Simon and Shuster, New York 1970). Tässä esityksessä ei ryhdytä laajemmin pohtimaan integraatioproblematiikkaa. Todekkoon kuitenkin, että Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa on meneillään problematiikan uudelleenarviointi, jolla voi pitämällä aikavälillä olla huomattava merkitys maanosan yhteistyölle. Viitataan valmisteilla olevan tutkimukseen F. Stephen Larrabee; *Eastern Europe and West European Military Cooperation*, joka on valmistunut *Institute for East-West Security Studies*’in (New York) tutkimusohjelmassa.

(2) Valtioiden disintegroituminen

Alueellisen integraation rinnalla ovat 1960-luvulta lähtien vahvistuneet myös valtioiden sisäistä hajoamista edistävät ilmiöt. Kyse on joko valtioiden sisäisistä nationalistisista jännitteistä (Romania, Neuvostoliitto, eräät Afrikan maat) tai poliittis-taloudellisista kriiseistä (Puola, Etelä-Afrikka, Pohjois-Irlanti). 1970-luvulta lähtien myös ekologiset tekijät ovat yhä useammin selittäneet taloudellispoliittisia kriisejä kehitysmaissa, mutta ehkäpä myös eräissä Itä-Euroopan maissa; seurauksena on ollut mm. ekologinen pakolaisuus.⁶

(3) Valtioista riippumattoman väkivallan lisääntyminen

Uuden keskiajan ehkäpä merkittävin piirre liittyy valtioiden kontrollista riippumattoman väkivallan lisääntymiseen. Valtiokeskeisen järjestelmän eräs ominaispiirre on Westphalenin rauhasta 1648 lähtien liittynyt siihen, että valtiot ovat monopolisoineet väkivaltainstrumenttien käytön. Valtioiden kyky suojata rajojaan loi 1600-luvulta lähtien perustan taloudellis-kulttuuriselle kehitykselle. Ennen muuta terrorismista on muodostunut globaali ilmiö, joka samalla on destabiloinut sekä kansallisvaltioita että kansainvälisiä järjestelmää yleensäkin. Terrorismi on nimenomaan viestintävallankumouksesta hyötyvä ilmiö (Rusi 1986).

(4) Keskinäisriippuvuuden vahvistuminen

1960-luvulla syntyi käsitys, jonka mukaan valtioiden keskinäisriippuvaisuuden vahvistuminen on vääjäämätön ilmiö. Myöhemmin keskusteltiin yli-kansallisten yhtiöiden toimijaroolista kansainvälisissä suhteissa. Näiden tekijöiden katsottiin heikentävän valtioiden itsenäistä asemaa. Toisaalta tutkimuksessa ei saavutettu yksimielisyyttä (ks. Deutsch 1968, v ja Gilpin 1982). 1970-luvulla vakiinnutti asemansa kuitenkin taloudellista keskinäisriippuvaisuutta korostava koulukunta. Taloudellisen keskinäisriippuvuuden katsottiin rajoittavan sotilaallisen instrumentin käyttömahdollisuuksia: eliminoivan suursodan mahdollisuuden (Keohane-Nye 1987). Myöhemmin on kuvaa täydennetty ylikansallisia mielipidemuodostumia koskevalla tutki-

⁶ Haitin yhdyisvaltoihin suuntautuva venepakolaisuus on paljolti seurausta siitä, maanviljelykseen tarjolla oleva maa-ala on dramaattisesti pienentynyt eroosion seurauksena. Sama ilmiö oli ratkaisevana tekijänä murtamassa Etiopiassa keisari Haile Selassien hallintoa. Ekologisten tekijöiden merkitystä kansainvälisessä pakolaisongelmissa tuskin voidaan yliarvioida. Ks. Norman Myers: *Not Far Afield: U.S. Interests and the Global Environment*. World Resources Institute 1987, 1—6.

muksella. (Mowlana 1986). Etenkin ekologiset kysymykset ovat 1980-luvulla luoneet ylikansallisia mielipiderakenteita, joiden on katsottu muodostuneen myös valtioiden keskinäisriippuvaisuutta vahvistaneiksi ilmiöiksi (Tshernobyl-syndrooma). Aiemmin tällaisia mielipidemuodostumia syntyi rauhanliikkeiden ja ylipäättänsä sodanvastaisten kansalaisliikkeiden yhteydessä. 1970-luvulla rauhanliikkeet puhuivat Euroopan "miehitetystä mantereesta", joka loi verrattain vahvan valtiolliset rajat ylittävän "eurooppalaisen tietoisuuden" turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä (Gärtner 1986).⁷

(5) Maailman teknologinen hallitseminen

Ehkä merkittävin uuden keskiajan, ylikansallisen maailmanyhteisön rakennetekijä muodostuu teknologisesta ja viestintävallankumouksesta. Tutkimus on suuntautunut informaatiovirtojen ja -kontrollin strategisten ulottuvuuksien selvittämiseen. Avaruusteknologia on muuttanut perinteisen strategian sekä maan, meren ja ilmatilan käsitteet taistelualueina. Uusien kommunikaatiojärjestelmien kehittyminen on vahvistanut uskomuksia, että tulevaisuudessa on mahdollista käydä "hallittuja" sotia. Ennen valtioiden sotilaallisen voiman selkäranka mitattiin öljyn, hiilen ja teräksen tuotantovolyyymeillä, nyt samaa mitataan informaatio- ja kommunikaatiojärjestelmissä. Kuka hallitsee näitä järjestelmiä, hallitsee maailmaa. Kyse on samalla nimenomaan globaalista hallitsemisesta (vt. Kennedy 1988, 536—540; etenkin Soros 1988).

"Uusi keskiaika" tarjoaa yhden käsitteellisen viitekehysten kaksinaapaisen kansainvälisen turvallisuusjärjestyksen eroosion ymmärtämiseksi. Kyse on ennen muuta taloudellis-poliittisen voimakentän moninapaistumisesta. Sotilaallinen moninapaistuminen on hitaampaa, eikä välttämättä edes ole todennäistä. Lisäksi kyse on keskinäisriippuvaisuuden vahvistumisesta, jossa ekologisella tekijällä on yhä keskeisempi merkitys.

⁷ 1970-luvulla syntyi koulukunta, joka korosti taloudellisen keskinäisriippuvaisuuden edellyttävän kansainvälisten taloudellisten instituutioiden ja säännösten aikaansaamista. Robert O. Keohane kritisoi tätä funktionalistis-institutionalista lähestymistapaa naivuisesta voimapolitiittisten tosiasioiden arvioimisesta. Tämä ei kuitenkaan saisi johtaa siihen, etteikö funktionalistista tarkastelua tulisi soveltaa arvioitaessa kansainvälisen järjestelmän monimutkaisuutta ja kansallisvaltioiden vallan ehtymistä. Robert O. Keohane: *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press Princeton 1984, 5—17. Ks. myös Oran R. Young: *Interdependencies in World Politics*. Teoksessa Ray Maghroori and Bennett Ramberg: *Globalism Versus Realism. International Relations' Third Debate*. Westview Press. Boulder, Co 1982, 57—79.

Ekokatastrofi uhkakuvana

Ekologisesta turvallisuudesta on tulossa yhä tärkeämpi osa kansainvälisen turvallisuusjärjestelmän kokonaisuutta. Luonnon ekologinen tasapaino on järkkymässä. Eroosio, metsäkuolemat, vesistöjen ja ilman saastuminen sekä otsonikadon kaltaiset ilmiöt ovat uhkaamassa myös sosio-taloudellisen kehityksen perustaa. Talouskasvun hidastumista Itä-Euroopassa on selitetty myös näiden maiden ekologisen tilan romahduksella (Zvocek 1984). Suhtautuminen ekokatastrofin muodostamaan uhkakuvaan on muodostumassa myös selvästi poliittiseksi kiistakysymykseksi. Toisaalta ekologinen tietoisuus on vahvistanut ehkä ratkaisevasti käsitystä, jonka mukaan ihmiskunnan turvallisuusongelmat voidaan ratkaista ainoastaan valtioiden välistä yhteistyötä radikaalisti tehostamalla. Ekokatastrofin uhka pakottaa valtiot lisäämään keskinäisriippuvaisuuttaan sekä luomaan sisäpoliittisia strategioita, joissa otetaan huomioon niiden vaikutukset muiden maiden luonnonvaroihin ja maapallon yhteisalueisiin.⁸

Ekologinen tietoisuus on lisääntynyt ennen muuta sitä mukaa kuin teollisuusmaiden luonnon saastuminen on pahentunut. Vuonna 1962 Rachel Carson julkaisi teoksen "Silent Spring", jossa varoitettiin tuholaismyrkköjen luonnolle aiheuttamista vaurioista. Lisäksi valtioiden rajat ylittävät ilman saasteet lisäsivät nopeasti yleistä tietoisuutta ekologisista vaaroista. 1970-luvulla luotiin ensimmäiset merkittävämät kansalliset ympäristönsuojelustrategiat sekä järjestettiin ensimmäinen ympäristöasioita käsitellyt YK-konferenssi Tukholmassa 1972. Mutta todellinen ekokatastrofin uhkakuva on syntynyt vasta 1980-luvulla massiivisten ympäristökatastrofien seurauksena.⁹

Kansallinen turvallisuus on määritelty yleensä sotilaallisilla tekijöillä. Vaikka sotilaallinen valmius säilyttää keskeisen aseman kansallisissa tur-

⁸ Tässä viitataan mm. YK:n pääsihteerin vuonna 1983 asettaman, Norjan pääministerin Gro Harlem Brundtlandin johdolla toimineen "Ympäristön ja Kehityksen maailmankomission" raporttiin. Raportti päätyi toisenlaiseen lopputulokseen kuin aikanaan Rooman klubi, joka katsoi, että jatkuva taloudellinen kasvu johtaa lopulta ympäristön tuhoutumiseen. Maailmankomissio puolestaan päätyi siihen, että köyhyys kehitysmaissa on suurin yksittäinen ympäristön tuhoaja (aavikoituminen, eroosio, sademetsien hakkuut jne.). Komissio piti taloudellista kasvua välttämättömänä. Komission raportti oli perspektiiviltään globaali. Se sisälsi suosituksia teollisuusmaiden ympäristön suojelemiseksi, sekä koko maapalloa koskevia toimenpide-ehdotuksia (ilmakehän ja meren suojelu).

⁹ Yhteenvetona ekologisen tietoisuuden historiasta, ks. Vac-lav Smil: *Our Changing Environment. Current History/January 1989*.

vallisuusstrategioissa, ekologinen näkökulma on saamassa oman, ehkäpä merkittävänkin aseman niitä muotoiltaessa (esim. Hollick 1983; Ullman 1983). Ekologinen tekijä on konfliktien ja destabilisaation käynnistäjänä yhä useammin. Itse asiassa tutkimuksen tulisi nopeasti selvittää, onko *ympäristöstrategia* paras *turvallisuusstrategia* ennen muuta kehitysmaiden monia poliittisiakin ongelmia ratkottaessa. Kuten Norman Myers toteaa: "Elämäämme määrää vuonna 2000 aivan olennaisella tavalla ympäristöpolitiikkamme — tai se, ettemme ole kyenneet luomaan ympäristöpolitiikkaa" (Myers 1987, 54). Tekemättömyys tulee kolutumaan esimerkiksi globaaleissa demograafisissa heilahteluissa. Bangladeshin 104 miljoonainen väestö kasvaa vuoteen 2000 mennessä 157:een miljoonaan, ja 266:een miljoonaan vuoteen 2025 mennessä. Toisaalta perhesuunnittelun järkevä toimenpide voisi tasapainottaa väestökehityksen Bangladeshissäkin vuoteen 2000 mennessä — eli pysähtyttää sen 150 miljoonan paikkeille. Tilanne on ryöstäytymässä hallinnasta monissa muissakin osissa maapalloa, etenkin Aasiassa. Mikäli esimerkiksi pakolaisuuskysymys halutaan toden teolla ratkaista, on sen nujertamisessa ehkäpä kaikkein tärkein strateginen tavoite asetettava ympäristön suojeleluun ja elinkelvostamiseen.¹⁰

Turvallisuusajattelu 1990-luvulla

Ekologisen näkökulman liittäminen kansallisiin turvallisuusstrategioihin johtaa väistämättä merkittäviin sisäpoliittisiin valintoihin. Globaali strategia on suunnattava maapallon ekologisen tasapainon palauttamiseen. Toisaalta köyhyyden poistaminen on ympäristösuojelelun kannalta välittömien kansalli-

nen tehtävä siellä, missä se on edelleen kansallinen ongelma (Repetto 1986).

Suurvallat ovat dominoineet kansainvälisen politiikan asialistan sisältöä verrattain suvereenisti ydinaserauhan aikakaudella. Vaikuttaa siltä, että ne ovat ottamassa aloitteen myös nyt kun ihmiskunta herää ekologisen tietoisuuden aikaan. Tosin nyt turvallisuus edellyttää, ei vain suurvaltojen yhteisymmärrystä, vaan paljon laaja-alaisempaa yhteisymmärrystä. Kesällä 1988 keskinäisriippuvuus-teorian eräs kehittäjä, Joseph Nye Jr. totesi, että maailma tulee jatkossa olemaan aiempaa selvemmin keskinäisriippuvainen sekä taloudellisesti mutta nimenomaan ekologisesti: "Meiltä edellytetään" taitoa elää yhdessä aivan eri tavalla kuin aiemmin". Ekologinen korostus on saanut jalansijaa nopeasti molempien suurvaltojen politiikassa. Ekologinen turvallisuus on suurvaltakysymys, ja näin ollen pian myös kansainvälisen politiikan asialistan ehkäpä tärkein kysymys 1990-luvulla.¹¹

Ekologisista kysymyksistä ei kansainvälisessä politiikassa ole vielä noussut — ehkä hieman yllättäen — suuria kiistoja. Tshernobylin onnettomuuden yhteydessä 1986 tosin saatiin hieman esimakua siitä, millaisia jännitteitä ydinvoimalaonnettomuudet aikaansaavat. Ennen muuta tiedonkulun piirissä tapahtuneet laiminlyönnit aiheuttivat valtioiden virallisten edustajien keskinäistä syytelyä sekä johti onnettomuuden alkuperämaan, Neuvostoliiton ulkoisen kuvan ainakin hetkelliseen heikkenemiseen (Timonen 1988).

Perinteiset kansainvälisen politiikan rintamalinjat saattavat kuitenkin pilkistää esille hieman pitämällä aikavälillä myös ekologisen turvallisuuden alueella. Vaarallisten jätteiden kaukokuljetus rikkaista teollisuusmaista aliekehittyneisiin kolmannen maailman maihin on synnyttänyt uudenlaisia käsitteitä, joissa on perinteinen ajatuskulku. Afrikan maan johtajat ovat alkaneet puhua "myrkkylimperialismista" ja "jäteterrorismista". Toukokuussa 1988 Afrikan maiden yhtenäisyysjärjestö, OAU, hyväksyi ministerineuvostonsa kokouksessa päätöslauselman, jossa teollisuusjätteiden dumpaaminen Afrikkaan julistetaan rikokseksi Afrikkaa ja sen kansoja vastaan. Vaarallisten jätteiden kaukokuljetuksia

¹⁰ Kansainvälisen politiikan kirjallisuudessa ekologinen näkökulma tuotiin ensimmäisenä systemaattisemmin esille Harold ja Margare Sproutin teoksessa *Toward a Politics of the Planet Earth*. Van Nostrand Reinhold Company, New York 1971. Varsinainen tutkimuksellinen liikkeellelähtö on kuitenkin toden teolla tapahtunut vasta 1980-luvulla. Vasta sen jälkeen kun havaittiin, että taloudellinen kasvu oli riippuvainen myös ekologisista tekijöistä, kansalliset eliitit havahtuivat panostamaan ekologisen turvallisuuden tutkimukseen. Ks. James G. Speth: *Environment, Economy, Security: The Emerging Agenda*. Center for National Policy, Washington DC 1985. Mihail Gorbatshev on Neuvostoliitossa selkeästi liittänyt ekologisen näkökulman aloittamiinsa uudistusohjelmiin. Esimerkiksi, Ivan P. Abomov; *New Approaches to Security in East-West Relations*. Julkaisuamaton puheenvuoro. Institute for East-West Security Studies, New York 1988. Ks. myös, Istvan Lang: *Problems of Environmental Protection Today*. *Kulpolitika* (Budapest 1988), 119—127.

¹¹ Yhdysvaltain ulkoministeri James Baker totesi ensimmäisessä linjapuheessaan ympäristöongelmien olevan hänen asialistansa kärjessä. Tämä heijastelee sitä huolestumista, joka on kansalaisten keskuudessa myös Yhdysvalloissa kasvanut ympäristöuhkien pahennuttua vuonna 1988. Ks. esim. Global Warming Has Begun, Expert Tells Senate. *The New York Times* 24. 6. 1988. Ks. myös, Bush is Urged to Fight Threat of Global Warming. *The New York Times* 6. 1. 1989.

koskeva kansainvälinen sopimus (Global Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes) on valmistumassa.

Euroopan Yhteisö on osaltaan ilmoittanut, että sen jäsenmaat tulevat merkittävästi vähentämään vaarallisten jätteiden kaukokuljetuksia. Mutta paraskin kansainvälinen sopimus on vain osittain toimiva. Ympäristösuojelunormien kansainvälinen määrittely ja etenkin valvonta on vasta alkuvaiheessaan (Rublack 1989). Ekologiset tekijät ovat nopeasti destabiloimassa kansallisia turvallisuusrakenteita etenkin monissa kehitysmaissa, mutta myös teollistuneessa länsimaissa. Välittömimmin ekologinen tekijä saattaa kuitenkin muodostua todelliseksi turvallisuusuhkaksi Itä-Euroopan socialistisissa maissa ja osissa Neuvostoliittoa (Zvocek 1984). Ekologisen näkökulman liittäminen kansallisiin ja kansainvälisiin turvallisuusstrategioihin edellyttää aiempaa selvemmin irtaantumista kapeista ja teknokraattisista lähestymistavoista. "Teknologinen optimismi" tarjoaa vain osittaisratkaisuja. Edessä on myös ideologisia yhteenottoja kansallisia strategioita muotoiltaessa (Bandow 1986). Saattaa käydä niin, että monen maan poliittinen kartta muotoillaan kokonaan uudelleen ekologisten premissien pohjalta. Tämä johtaa myös ulkopoliittisiin seurauksiin, koska radikaalit ekologiset strategiat ovat myös radikaaleja ulkopoliittisia strategioita.

Turvallisuusajattelu on käsitteellisessä murroksessa. Ekologinen uhkakuva on vaikuttanut käytyyn keskusteluun. Turvallisuutta ei voida enää aiempaan tapaan tarkastella kauppamaailman tai strategisen maailman näkökulmasta. Edessä on turvallisuuden yhteisten tekijöiden kartoitus ja uhkakuva-

rarkian ajanmukaistaminen. Koska keskinäisriippuvaisuus on nyt aiempaa moniulotteisempi, on tarve vahvistaa myös yhteisen käyttäytymisen säännöstä sekä avoimuuden periaatteita.

Valtioiden keskinäisriippuvaisuuden lisääntymistä on pidetty kansainvälistä järjestelmää parhaiten luonnehtivana ominaisuutena, kun on tarkasteltu siinä käsillä olevia muutoksia. Osittain on kyse valtioiden tietoisesta toiminnasta (mm. Bretton Woods-järjestelmän luominen, ETYK-prosessi) vahvistaa yhteistyöhön — ja keskinäiseen riippuvuuteen — perustuvaa turvallisuusrakennetta. Mutta varmasti suurempi vaikutus on jatkossa keskeisten luonnonvarojen (eräät mineraalit, öljy, maanviljelysmaa) epätasaisen jakautumisen korostumisella, ihmiskunnan yhteisalueiden vastuuttomalla hyötykäytöllä sekä avaruus — ja yleistieteellisen kehittämisellä (ks. Soroos 1988). Tässä artikkelissa myös ekologis-taloudellista keskinäisriippuvaisuuden vahvistamista on tarkasteltu laajemman keski-aikaistumisprosessin — maailmanyhteisöllisyyden — osana (vrt. Keohane-Nye 1987).

Kaikilta järjestelmässä selviytymään ja menestymään pyrkiviltä valtioilta edellytetään aiempaa moniulotteisempaa ja joustavampaa turvallisuus- ja sopeutumisstrategiaa. Kyse on myös keskeisesti kansainvälistymisstrategiasta. Paradoksaalisesti kehitys edellyttää valtioilta luonnon orgaanien pakkojen aiempaa johdonmukaisempaa noudattamista: "paluuta juurille". Tämä on suorastaan välttämätöntä niiden maiden kohdalla, joiden kansantalouden ja yhteiskunnan stabiileetin perusta nojautuu uudistuviin luonnonvaroihin. Juurille palaaminen — orgaanisen turvallisuusstrategian luominen — ei kuitenkaan saa johtaa eristymiseen; maapallolla ei ole enää yhtään menestyvää valtiota, jonka turvallisuus nojautuisi eristymiseen (ks. Evangelista 1989).

LÄHTEET

- Aboimow, Ivan: New Approaches to Security in East-West Relations An unpublished speech at the Institute for East-West Security Studies. New York 1988.
- Aron, Raymond: *Peace and War. A Theory of International Relations*. Weidenfeld & Nicolson. London 1962.
- Ambrose, Stehen E.: *Rise to Globalism* Penguin Books. New York 1980.
- Bandow, Doug: *Critical Issues. Protection the Environment: A Free Market Strategy*. The Heritage Foundation 1986.
- Bull, Hedley: *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Columbia University Press, New York 1977.
- Casteyger, Curt: New Dimensions of International Security. *Washington Quarterly*/Winter 1985, 85—92.
- Cohen, Eliot A: Why we should stop studying the Cuban Missile Crisis. *The National Interest* 2/1986.

¹² Esimerkiksi itä-länsi-yhteistyössä on ympäristösuojelun alueella päästy nopeastikin konkreettisiin edistysaskeliin. Seikka, johon on kiinnitetty huomiota arvioitaessa yleisemminkin etenkin eurooppalaisen vastakkainasettelun liennytnäkymiä 1990-luvulla. Ekologia on tekijä, jonka avulla maanosan keskinäisriippuvaisuutta voidaan — ja tulee — lisätä. Ks. William Echikson, Hostile neighbors find common ground in fighting pollution. *The Christian Science Monitor* 18. 11. 1987. Myös, Die Folgen des Wettrüstens für die Umwelt und andere Aspekte der ökologischen Sicherheit. *Neues Deutschland* 18. 7. 1988. Toisaalta ekologinen tila Itä-Euroopan maissa ja Neuvostoliitossa on äärimmäisen huono, paikoin voidaan puhua ekologisesti kuolleista alueista. Näin ollen Euroopassa on aika ehkä puhua jo ekologisen hätästrategian tarpeesta. Ks. Dermot A. O'Sullivan; European Concern About Acid Raid is Growing. *C & EN* January 28/1985; Ekologisesta keskinäisriippuvaisuudesta, ks. systemaattinen esitys, Norman Myers; Emergent Aspects of Environment: A Creative Challenge. *The Environmentalist* vol 7, no 3, 1987, 163—174. Barbara Jancar; Environmental Politics in Eastern Europe in the 1980s. Paper prepared for delivery at the conference on Environmental Problems and Policies in Eastern Europe, The Wilson Center, June 15—16, 1987.

- Common Security. A Blueprint For Survival.* Simon & Schuster. New York 1982.
- Hoffman, Stanley (ed): *Conditions of World Order.* Simon & Schuster. New York 1970.
- Hollick, A.L.: The U.S. Stake in Global Issues. *International Security.* 8/1983, 129—153.
- Deutsch, Karl W.: *The Analysis of International Relations.* Prentice-Hall Englewood Cliffs: 1968.
- Gilpin, Robert: The Politics of Transnational Economic Relations in Maghroori and Ramberg 1982, 171—194.
- Evangelista, Matthew: Issue-area and foreign policy revisited. *International Organization.* Vol 43, no 1, Winter 1989.
- Echikson, William: Hostile neighbors find common ground in fighting pollution. *The Christian Science Monitor* 18. 11. 1987.
- Jancar, Barbara: Environmental Policies in Eastern Europe in the 1980s. An unpublished paper prepared for the conference on Environmental Problems and Policies in Eastern Europe, The Wilson Center June 15—16, 1987.
- Jervis, Robert: Deterrence Theory Revisited. *World Politics.* Vol xxxi, no 2 January 1979, 289—324.
- Jervis, Robert: The Political Effects of Nuclear Weapons. *International Security.* Vol 13, no 2. Fall 1988, 80—90.
- Jervis, Robert: War and Misperception. *Journal of Interdisciplinary History.* XVIII:4, Spring, 1988, 675—700.
- Jervis, Robert: *The Symbolic Nature of Nuclear Politics.* University of Illinois at Urbana-Champaign. Urbana, Illinois 1985.
- Keohane, Robert O.: *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Politics.* Princeton University Press. Princeton 1984.
- Maghroori, Ray and Bennett Ramberg: *Globalism Versus Realism. International Relations' Third Debate.* Boulder, Co: Westview Press 1982.
- Keohane, Robert O and Joseph S. Nye Jr.: Power and Interdependence Revisited. *International Organization.* Vol 41, no 4, Autumn 1987.
- Lebow, Richard Ned: *Between Peace and War. The Nature of International Crises.* John Hopkins University Press. Baltimore 1981.
- Mueller, John: The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons. *International Security.* Vol 13, no 2. Fall 55—79.
- Mowlana, Hamid: *Global Information and World Communication.* Longman. New York 1986.
- Myers, Norman: *Not Far Afield: U.S. Interests and the Global Environment.* World Resources Institute 1987.
- Larrabee, Stephen F: Eastern Europe and West European Military Cooperation. An unpublished article prepared at the Institute for East-West Security Studies. New York 1989.
- Lang, Istvan: Problems of Environmental Protection Today. *Kulpolitika.* Budapest 1988.
- Lewis, Flora: The next Big Crisis. *The New York Times,* 27. 7. 1988.
- Niedhardt, Gottfried: Western Attitudes Towards the Soviet Union Perceptions and Misperceptions. In Michael D. Intriligator and Hans-Adolf Jacobsen: *East-West Conflict. Elite Perceptions and Political Options.* Westview Press. Boulder, Colorado 1988.
- Kennedy, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers.* Random House. New York 1987.
- Gäertner, Heinz: *Entspannung, Europa und die KSZE. Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 3/1986.
- Rapoport, Anatol and Albert Chammah: *Prisoners' Dilemma* University of Michigan Press. Ann Arbor 1965.
- Rusi, Alpo: Joukkotiedotus, terrorismi ja "näkyvä" voimapolitiikka. *Rauhantutkimus* 4/1986.
- Repetto, R. (ed): *The Global Possible: Resources, Development, and the New Century.* Yale University Press. New Haven 1986.
- Russett, Bruce and Harvey Starr: *World Politics* 2nd ed. W.H. Freeman and Co. New York 1985.
- Smil, Vaclav: "Our Changing Environment". *Current History.* January 1989.
- Speth, James G: *Environment, Economy, Security: The Emerging Agenda.* Center for National Policy. Washington DC 1985.
- Sprout, Harold and Margareth: *Toward a Politics of the Planet Earth.* Van Nostrand. New York 1971.
- Stephenson, Carolyn: The Need for Alternative Forms of Security: Crises and Opportunities. *Alternatives,* XIII/1988, 55—76.
- Rublack, Suzanne: Controlling Transboundary Movements of Hazardous Waste: The Evolution of A Global Convention. *The Fletcher Forum.* Winter 1989, 113—125.
- Ullman, R.H.: Redefining Security. *International Security.* 8/ 1983, 129—153.
- Zvocek, Cristine L: Environmental Feterioration in Eastern Europe. *World Affairs.* Volume 147, no 2, Fall 1984, 97—126.
- Timonen, Ilkka: Suomi ulkomaisessa lähdistössä Tshernobylin voimalaonnettomuuden jälkeen. Yhteiskuntatieteellinen tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Sarja B 52/1988.
- Soroos, Marvin S: Global Interdependence and the Responsibilities of States: Learning from the Japanese Experience. *Journal of Peace Research.* Vol 25, no 1, 1988.